

ELEKTRİK SEKTÖRÜNÜN YENİDEN KAMULAŞTIRILMASI ZORUNLUDUR

Mahir Ulutaş

Elektrik Mühendisleri Odası

49.Dönem Yönetim Kurulu Başkanı

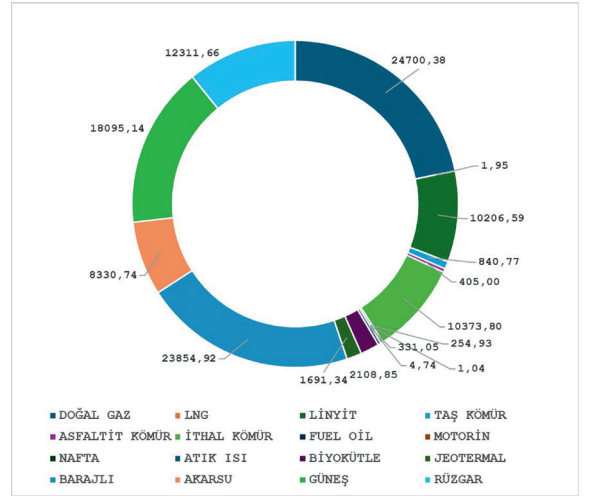
mahir.ulutas@emo.org.tr

Dün Isparta’da, bugün Diyarbakır’da, Mardin’de ve İzmir’de, belki yarın henüz bilmediğimiz bir başka yerde; kışın yaygın kesintiler sonucu elektriksiz kalarak, yazın tarım alanlarında, ormanlık bölgelerde elektrik kaynaklı yangınlarla ya da yağmurlu havada bir su birikintisinden geçerken çarpılma sonucu yitirdiğimiz yaşamlarla her gün elektrik sistemi kaynaklı yeni bir felakete uyanıyoruz. Elektrik Mühendisleri Odası olarak, özelleştirmelerin ilk yasal mevzuatı oluşturulmaya çalışıldığı günden bu yana, bu alanın özelleştirilmesinin büyük bir hata ve halka karşı suç olduğunu ısrarla söyledik, yüzlerce yazı ve bildiri yazdık; tüm duyarlı toplum kesimleriyle beraber eylemlilik içinde olduk. Ne yazık ki özelleştirmeler sonucunda tam da uyardığımız gibi, elektrik fiyatları düşmek bir yana, yıldan yıla artıp kabul edilemez bir noktaya ulaştı; enerji yoksulluğu acil ve ciddi bir sorun haline geldi, dağıtım şebekeleri bakımsızlık ve yatırımsızlık içinde kendi kaderine terk edilmiş, ölümlere ve yıkımlara yol açan bir durumda...

Özetle alan yönetilemez haldedir ve yeniden inşası ertelenemez bir gerekliliktir. Bu yazıda artık acil bir zorunluluk haline gelen bu yeniden inşaya sürecine dair önemli noktalar bir kere daha ifade edilmeye çalışılacaktır.

I) Elektrik Enerjisi Alanında Mevcut Yapısal Durum

a) Elektrik enerjisi alanına dair yapılacak birinci ve temel tespit Türkiye’de elektrik enerjisi üretiminin büyük oranda fosil yakıtlara bağlı ve dışa bağımlı olduğu gerçeğidir.

Ağustos 2024 itibarıyla Elektrik Üretiminde Kullanılan Birincil Enerji Kaynakları (Kaynak EPIAŞ)

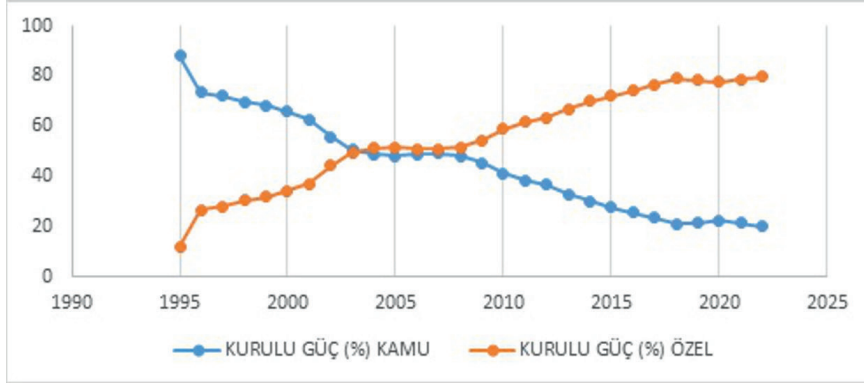
KURULUŞ	TORMİK TOPLAM	HİDROLİK TOPLAM	GÜNEŞ	RÜZGÂR	TOPLAM (MW)
TOPLAM (MW)	49229,08	32185,66	18095,14	12311,66	113512,89

Yukarıdaki tablonun gösterdiği temel gerçek son dönemlerde yenilenebilir enerji alanında yaşanan gelişmelere rağmen birincil enerji kaynakları alanında fosil yakıtların payının halen ciddi bir oranda olmasıdır.

b) Türkiye’de elektrik enerjisi üretimi büyük oranda özel sektör eliyle yürütülmektedir ve dahası bu oran her geçen yıl artmaktadır. Aşağıdaki tablo ve grafikler var olan durumun özlü bir tablosu niteliğindedir.

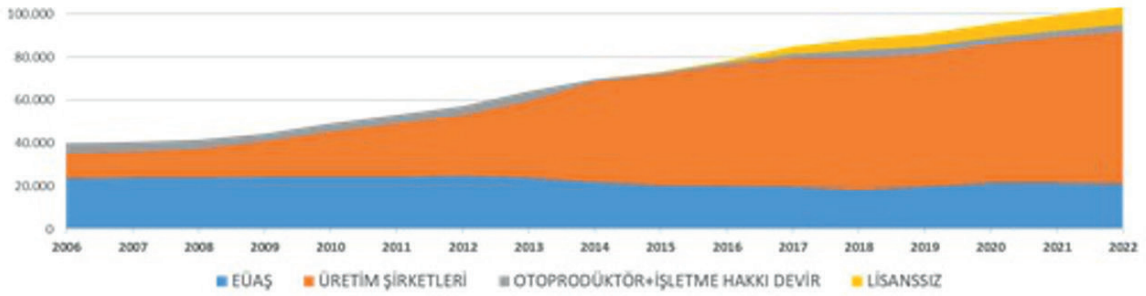
KURULUŞ	TOPLAM (MW)
EÜAŞ SANTRALLARI	21573,40
İŞLETME HAKKI DEVREDİLEN SANTRALLAR	3244,50
LİSANSIZ SANTRALLAR	17157,47
SERBEST ÜRETİM ŞİRKETİ SANTRALLARI	71421,52
YAP İŞLET DEVRET SANTRALLARI	116,00
TOPLAM (MW)	113512,89

Ağustos 2024 itibarıyla Elektrik Üretiminde Kamu-Özel Dağılımı (Kaynak EPIAŞ)

Elektrik Üretiminde Kamu-Özel Dağılımının Yıllara Göre Dağılımı (Yüzde olarak)

YILLAR İTİBARIYLA TÜRKİYE KURULU GÜCÜNÜN ÜRETİCİ KURULUŞLARA DAĞILIMI (MW)

c) Türkiye’de elektrik enerjisi üretiminin yanında dağıtımı da özel sektör eliyle yürütülmektedir. İyi bilindiği üzere 1970’lerden itibaren temel altyapı hizmeti alanları kamu hizmeti olmaktan çıkarılıp piyasalaştırılırken, 1980 darbesi ile yaratılan siyasi iklimle birlikte, Türkiye’de de Türkiye Elektrik Kurumu (TEK) bünyesinde sürdürülen elektrik üretim, iletim ve dağıtım hizmetlerinin 1980’lerden itibaren yeniden yapılandırılması tartışılmaya başlandı.

Önce TEK’in TEAŞ ve TEDAŞ olarak ikiye, ardından TEAŞ’ın EÜAŞ, TEİAŞ ve TETAŞ olarak üçe ve TEDAŞ’ın 21 bölgesel dağıtım şirketine bölünmesiyle, çok parçalı bir yapı oluşturuldu. Bir yandan dikey entegre kamu tekeli parçalanırken, diğer yandan da özel elektrik üretim şirketleri ortaya çıktı. Yap-İşlet (Yİ), Yap İşlet-Devret (YİD), İşletme Hakkı Devri (İHD) ve otoprodüktörler gibi yöntemlerle ve özellikle doğalgaza bağlı ve alım garantili anlaşmalarla başlayan özelleştirmelerden sonra 2001 yılında çıkan “Elektrik Piyasası Kanunu” ile artık tam anlamıyla “piyasa” mantığı içinde “elektrik borsası”nın oluşturulduğu bir yapı inşa edildi.

d) Türkiye’de elektrik enerjisi pahalıdır ve son dönemde gerek TL’nin önlenemeyen değer kaybı gerekse genel ekonomik durum geniş halk

kesimleri için enerji yoksulluğunu gerçek ve acil bir tehlike haline getirmiştir. Dahası fatura yapısının detaylarına bakınca net bir şekilde anlaşılmaktadır ki, Türkiye’de halk elektrik dağıtım şirketlerini beslemektedir.

e) Geline nokta açıktır: Elektrik fiyatları düşmek bir yana yıldan yıla enflasyonun ve asgari ücretin üzerinde artıp son zamlarla kabul edilemez bir noktaya ulaşmıştır. Halkın yarısından fazlası enerji yoksulluğunun pençesinde günlük ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelmiş ve toplum bir bütün halinde yükselen enerji fiyatlarına karşı patlamaya hazır bir enerji biriktirmiştir. Bir kente günlerce elektrik verilemeyecek kadar iletim ve dağıtım şebekeleri bakımsızlık ve yatırımsızlık içinde kendi kaderine terk edilmiş; yani özetle tam teşekküllü bir toplumsal buhran görüntüsü oluşmuştur. Alan yönetilemez haldedir.

II) Elektrik Sektörünün Yeniden Kamulaştırılmasının Zorunluluğu Üzerine

Yaşananlar belli gerçekleri açığa çıkarmıştır. Her şeyden önce tüm toplum tarafından anlaşılmıştır ki, özelleştirme her durumda kamu kaynaklarının özel sektöre ve bir avuç zengine aktarılması demektir. Özelleştirme, halkın ödediği vergilerle kamunun yaptığı yatırımlar sonucu oluşmuş devasa kurumlara

Konutlar İçin Asgari Tüketim Üzerinden Aylık Elektrik Faturasının Değişimi (TL / 230 Kwh)						
Fatura Bileşenleri	Tüketim (Kwh)	Haziran 2024		Temmuz 2024		Değişim Yüzde %
		Birim Fiyat-TL	Fatura Toplamı-TL	Birim Fiyat-TL	Fatura Toplamı-TL	
Perakende Enerji Bedeli	230	0,4822	110,9	0,4941	113,6	2,5
Dağıtım Bedeli	230	0,858883	197,5	1,365179	314,0	58,9
Fon ve vergiler hariç fiyat			308,4		427,6	38,6
Bel. Tük.Ver. (Yüzde)		5	5,5	5	5,7	2,5
KDV Öncesi Toplam			314,0		433,3	38,0
KDV		10	31,4	10	43,3	38,0
Fon ve Vergilerin Toplamı			36,9		49,0	32,7
Genel Toplam			345,4		476,6	38,0

rın, başta çok uluslu şirketler ve onların taşeronları olmak üzere sermayeye bırakılmasından başka bir şey değildir. Yine tüm çıplaklığı ile görülmüştür ki, verimliliğin mülkiyet sahipliği ile bir bağı yoktur. İyi yönetilen, liyakata uygun kadro yapısının olduğu bir kamu işletmesi verimli olabilirken, rekabet baskısına maruz kalan bir özel işletme pekala ayakta kalamayıp bataabilir. Dahası özel sektörün verimlilik algısı ile kamu işletmesinin birbirinden alabildiğine farklıdır: Özel sektör kısa vadeli karına bakarken ve kamu yararına olabilecek pek çok şeyi sadece bir maliyet kalemi olarak görürken, halk yararına çalışan bir kamu işletmesi gelir gider dengesinden çok daha geniş bir perspektifle halkın ve kamunun yararını önceleyerek kısa vadeli getirinin ötesini görebilme imkanına sahiptir.

Ancak elektrik enerjisi alanı tüm bu genel doğruların ötesinde bir başka özelliğe daha sahiptir; bu alan piyasa yapısı içinde teknik olarak dahi idare edilemez. Yaşadığımız birbiri ardına felaketler ve fiyaskolar, alanın yapısı hilafına zorla yaşatılmaya çalışılan piyasa yapısının semptomlarıdır. Bütün bu gerçekler aşağıda maddeler halinde özetlenmeye çalışılan tezleri mümkün ve zorunlu kılmaktadır:

- 1) Elektrik, temel bir altyapı hizmetidir ve **bir insan hakkıdır**. Alelade bir piyasa metası olarak değerlendirilmesi mümkün değildir.
- 2) Elektrik, arz ve talep dengesinin eş zamanlı olarak kurulması gereken karmaşık bir maddi sistemdir ve **doğası gereği planlamayı zorunlu kılar**.
- 3) Elektrik üretimi, iletimi ve dağıtımı, üst düzey teknik uzmanlık gerektirir. Deneyimli mühendis ve teknisyen organizasyonuna ihtiyaç duyan,

durumu idare etmenin mümkün olmadığı, sorunsuz bir şekilde işleyebilmesi için yapısı gereği üretkenlerin **yönetmesi gereken** özel bir alandır.

4) Elektrik sektörü geleneksel olarak **“doğal tek el”** olarak adlandırılmaktadır. Doğal tek el, bir hizmetin birden çok üretici tarafından yapılmasının fiziki veya ekonomik olarak olanaklı olmadığı, tek üretici tarafından daha az bir maddi ve toplumsal maliyetle hizmetin verilebildiği durumları anlatır. İki yerleşim birimi arasında birden fazla iletim hattı mümkün değildir. Aynı şekilde bir şehir içerisinde birden fazla dağıtım şebekesi de olanaksızdır.

5) Elektrik şebekesi bir **ağ şeklinde** örgütlenmiştir; bu nedenle sadece üretim santrallerini tüketim noktalarına bağlamaz, tüketim noktalarını da birbirine bağlar. Bunun doğal sonucu olarak uzmanları tarafından iyi bilinir ki, **akış tek yönlü değildir**. Üretim santrallerinin ağdaki konumları akışı çok yönlü hale getirmekle kalmaz, üretim santrallerinden tüketim noktalarına doğru üretilen enerji transfer edilirken, tüketim noktaları da örneğin harmonik “üretir” ve deyim yerindeyse “şebekeye basar.” Yani tüketiciler de şebekenin aktif bir unsurudur.

Tüm bir coğrafyayı boydan boya kat eden **bu ağ, kendisini çevreleyen maddi dünyayla dinamik bir ilişki içindedir**; mevsim koşullarından etkilenir, kışın kar yükünü, yazın metalin ve bağlantı noktalarının esnemesini/gevşemesini, yağmuru, çamuru hesaba katmanız gerekir. Yine her aşamasında bu ağın güvenli bir şekilde işleyebilmesi için yeryüzüyle bağının kurulması yani uygun şekilde topraklanması gerekir.

6) Belli bir yaygınlığa ulaşan her ağ gibi elektrik şebekesi de **bir şey olmaktan çok bir süreçtir**, kendi dinamiğine sahip adaptif bir sistemdir. Küçük değişiklikler sistemde ancak bir bütün olarak görülebilen büyük etkiler yaratabilir. Zamanında atılmayan bir yük bütün bir ülkenin elektrik sistemini çökertebilir, yapılmayan bir bakım tüm bir kenti enerjisiz bırakabilir, mevsim koşullarına azami önem göstermeyen işletmecilik tüm bir ormanı yok edebilir, insanları ve diğer canlıları teker teker veya toplu halde öldürebilir.

Özetle, **elektrik şebekesi bir vaattir**. Rasyonel olarak planlanmış, coğrafyayı en ücra köşesine kadar kat eden, doğayla dinamik bir ilişki içinde, üretkenlerin yönettiği bir ağın ve toplumsallığın vaadidir. Diğer yandan di-yalektik olarak aynı açıklıkta söylenebilir ki, dinamikleri dikkate alınmazsa **yaşam kadar ölümü de yayabilir**.

7) Kapitalizmin “saf mantığı” diyebileceğimiz neo-liberalizm, pek çok şeyin yanında “bütün zenginliği ve çelişkileriyle maddenin” sistematik olarak unutulmasına ve hemen her şeyin “sermaye makinesinin” hizmetine sunulmasına dayanan bir amnezi ve delilik rejimidir. Bu nedenle **sermaye bu vaadin düşmanıdır**. Bu ağa el koymak, parçalamak ve kendi deli gömleğinin içine sığdırmak ister. Elektrik dağıtım şebekesinin, bu **fiziken tek ve bütün olan sistemin sanal birtakım aktörlere parçalanıp zorlama bir piyasanın oluşturulmasının** nedeni budur.

8) Bu zorlama piyasa, büyük oranda dağıtım şirketlerini finanse etmeye yarayan elektrik tarifeleriyle, birbiri ardına gelen vergi afları ve teşviklerle, maliyeti kamuya yıkılarak ayakta tutulmaya çalışılmaktadır. Oysa **elektrik enerjisi alanı**, yukarıda ifade etmeye çalıştığım yapısı, dinamikleri ve potansiyelleriyle **piyasa yapısı içinde teknik olarak dahi idare edilemez**. Yaşadığımız birbiri ardına felaketler ve fiyaskolar, alanın yapısı hilafına zorla dayatılmaya çalışılan piyasa yapısının semptomlarıdır.

Günlük kar kaygısıyla hareket eden, gerekli bakımları, teknik personel istihdamını, test-ölçüm ve denetim faaliyetlerini birer maliyet kalemi olarak gören; işletmekle yükümlü olduğu bu ağsal yapının yaşam kadar ölüm de yayabileceğini ve bu nedenle yaşar-kalması için sürekli bir yeni-

lenme ve gelişme zorunluluğu içinde olduğunu fark etmeyen, genç mühendislerin asgari ücret civarında ücret aldığı, herhangi bir teknik eğitim ve kurum kültürüyle donatılmadığı, az sayıdaki deneyimli kadronun ancak günü kurtarmaya çalıştığı **özel dağıtım şirketlerinin elektrik dağıtım şebekelerini gereğince işletmesi mümkün değildir**.

9) **Aynı çarpık mantık ne yazık ki, bu özel şirketleri denetlemekle yükümlü TEDAŞ gibi kamu kurumları için de geçerlidir**. Gerekli denetimleri hakkıyla yapacak kadrolardan mahrum bırakılmış, az sayıda mühendisle çalışmaya mahkum edilmiş bu kurumların, kendilerine yasayla verilen görevleri yapmaları mümkün değildir.

Dahası ulusal mevzuatımızda pek çok eksik ve yanlış düzeltilmeyi beklemektedir. Elektrik Tesislerinde Topraklamalar Yönetmeliği güncel-evrensel standartlara uygun revizyonlara ihtiyaç duymaktadır. Yüksek Gerilim tasarımlarında, özellikle topraklama sistemlerinde, ampirik-basitleştirilmiş hap formların yerine çağın gereklerine uygun yazılımlarla desteklenmiş hesaplama araçları zorunludur. Yine aynı şekilde küresel ısınmanın yoğun yağışlar, yüksek sıcaklıklar gibi etkilerine karşı elektrik dağıtım panoları ve aydınlatma direkleri başta olmak

üzere TEDAŞ'ın yürürlükteki şartnameleri ve uygulamalarının güncellenmesi gerekmektedir.

10) **Bütün bunları gerçekleştirebilecek**, mevzuatı güncelleyecek, elektrik şebekesini yarış-kılacak gerekli bakım, onarım, test, denetim ve yenileme faaliyetlerini hakkıyla yapabilecek, mühendislik eğitimi müfredatını güncelleyecek; özetle üretimi, iletimi ve dağıtımıyla ağ, çevresiyle, teknik personel faktörüyle bütünsel olarak ele alıp yeniden yapılandırarak **tek özne kamudur**.

Yazının bütününde ifade edilmeye çalışıldığı gibi, kamu derken, ağın bütünselliğini ve potansiyelini açığa çıkarabilecek, teknik personelin söz ve yetki sahibi olduğu, piyasa mantığından ve kısa vadeli finansal denge mantığından uzaklaşmış, toplumun ihtiyaçlarını ve sağlığını önceleyen bir örgütlenme anlaşılmalıdır.

Sonuç olarak, elektrik şebekesi toplumsal mücadelenin merkezi bir alanıdır, seçenekler yaşam ve ölüm arasındadır. Elektrik şirketleri yeniden ve bu defa gerçekten kamulaştırılmalıdır.